

O'RTA OSIYO AHAMONIYLAR DAVLATI TARKIBIDA

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Zulfiqaxxorov Erkin Mahmanzar ògli

Tel: +998 885893004

E-mail: Shaxzodbobo@gmail.com

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Omonov Nodirjon Yodgor o'gli

Tel: +998 931742610

E-mail: Ononodirbek@gmail.com

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Baratov Qahramon Nuriddin ògli

Tel: +998 919720665

E-mail: baratovqahramon873@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ahamoniylar davlatiga qadimgi fors podshohlari xonadoni – axomaniylar vakili Kir II asos solgan. Miloddan avvalgi 558 yil Kir II fors qabilalari ittifoqiga rahbar bo'lib, 553 yil midiyaliklar hukmronligiga qarshi qo'zg'olon ko'targan. Forslar 550 yil g'alaba qozonib va Midiyani egallab keyingi uch yil mobaynida sobiq Midiya davlati tarkibiga kirgan mamlakatlarni bosib olganlar, 546 yil esa Lidiya va Kichik Osiyodagi yunon shaharlarini zabt etganlar. 545–539 yillar oralig'ida Kichik Osiyoning katta qismi, 538 yilda Bobil, 525 yilda Misr, 519–512 yillar oralig'ida Egey dengizidagi orollar, Frakiya, Makedoniya va Hindistonning shimoli-g'arbiy qismi bo'ysundirilganligi haqida yoritib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Axomaniylar, Doru I, Kichik Osiyo, Bobil, Finikiya, Misr kirib, Eronni, Hind daryosi, Egey va O'rta dengizgacha, Osiyo, Egey.

Axomaniylar davlati Doru I davrida shakllangan murakkab byurokratik tizim orqali boshqarilgan. Doroning ma'muriy-pul islohotlari bosib olingan mamlakatlar ustidan boshqaruv va nazoratni yanada takomillashtirdi: davlat 20 ta harbiy-ma'muriy satrapiya (okrug)larga bo'linib, ularning tepasida maxsus amaldorlar (satraplar) turgan. Ular fors podshosiga ulkan miqdorda soliqlar (pul va natura holda) to'lashgan. Doru I davrida yagona tanga pul birligi – 8,4 g oltin og'irligidagi doriq joriy qilingan. Sikl (1/20 doriq) mayda kumush tanga vazifasini o'tagan. Axomaniylar davlati etnik tarkibi va ijtimoiy ukladi bo'yicha turli-tuman bo'lgan. Uning tarkibiga Kichik Osiyo, Bobil, Finikiya va Misr kirib, ularning qishloq xo'jaligi va hunarmandchiligida qullar

mehnatidan keng foydalanilgan. Iqtisodiy jihatdan shunday rivojlangan mamlakatlar qatorida forslar saltanati tarkibiga Frakiya va Makedoniya kabi viloyatlar, shuningdek urug'chilik tuzumining yemirilishi bosqichida turgan ko'chmanchi arab va skif qabilalari ham kirgan. Fors ma'muriyati zabt etilgan mamlakatlarda eski mahalliy qonunlar, urf-odatlar, dinlar, pul tizimi, o'lehov-og'irlik tizimi, yozuv va tillarni saqlab qolgan. Mahalliy tillar qatorida Axomaniylar davlatining rasmiy idora tili bo'lgan oromiy tili ham keng tarqalgan. Eronda qadimgi fors va oromiy tilidan tashqari ma'muriy ehtiyojlar uchun elam tilidan ham keng foydalanishgan. Forslar ko'pgina finikiy va yunon shaharlariga muxtoriyat berib, ayrim mamlakatlarda (masalan, Kilikiya, Sug'diyona va boshqalar) mahalliy shohlar va hokimlar sulolasini saqlab qolganlar, ibodatxonalarni soliq va to'lovlardan ozod etganlar. Persepol bilan bir qatorda axomaniylar Bobil, Suza va Ekbatanani poytaxt qilishgan. Axomaniylar davlati madaniyati va san'ati Eron madaniy an'alarini Yunoniston, Ossuriya, Misr va boshqa mamlakatlar an'analari bilan chog'ishtirmasidan iborat bo'lgan. Forslarning o'zi saltanatda mumtoz mavqega ega edilar. Ular soliqlar va majburiy ishlardan ozod etilganlar. Fors zodagonlari eng muhim harbiy va fuqarolik lavozimlarini egallashgan. Fors shohlari, ularning qon-qarindoshlari, satraplar va amaldorlar Eron, Kichik Osiyo, Bobil, Misr va boshqa mamlakatlarda qullar mehnatiga asoslangan katta xo'jaliklarga ega bo'lishgan. Axomaniylar davlati barqaror iqtisodiy asosga ega bo'lmagani tufayli beqaror harbiy-ma'muriy birlashma edi, u faqatgina qurol kuchi yordami bilangina turli xalqlarni davlat tarkibida tutib turishga asoslangandi. Axomaniylarning harbiy qudrati zaiflashishi bilan ularning davlati parchalanib keta boshlagan. Misr, Bobil, Midiya, Kichik Osiyo va boshqa mamlakatlarda ko'plab qo'zg'olonlar ko'tarilgan (mas, 522 yilda Midiyada Gaumata qo'zg'oloni va Marg'iyonadagi qo'zg'olon, 500 – 493 yillarda kichik osiyolik yunonlar qo'zg'oloni, 405 yil Misrdagi qo'zg'olon). Miloddan avvalgi 5-asr oxiridan boshlab satraplar muntazam suratda o'zaro urush olib borganlar, ba'zan esa hatto podshohning o'ziga ham qarshi qurol ko'targanlar. 500 – 449 yillardagi yunon-fors urushlari davridayoq fors qo'shinining jangovarlik qobiliyati anchagina yo'qotilgan. Miloddan avvalgi 330 yil Aleksandr Makedonskiy qo'shini zarbalari ostida Axomaniylar davlati qulagan. Turon xalqlarining Axomaniylar davlatiga qarshi olib borgan kurashlari haqida: qarang To'maris, Shiroq, Marg'iyona qo'zg'oloni. Qadimgi dunyoning eng yirik davlatlaridan biri (miloddan avvalgi 558 – 330). Axomaniylar davlati hududi Eronni va Hind daryosidan Egey va O'rta dengizgacha bo'lgan oraliqdagi Osiyo mam-lakatlarini, shuningdek Misr, Liviya va Bolqon yarim orolning bir qismini bosib olish natijasida tashkil topgan. Axomaniylar davlati Doro I davrida shakllangan murakkab byurokratik tizim orqali boshqarilgan. Doroning ma'muriy-pul islohotlari bosib olingan mamlakatlar ustidan boshqaruv va nazoratni yanada takomillashtirdi: davlat 20 ta harbiy-ma'muriy satrapiya (okrug)larga bo'linib, ularning tepasida maxsus amal-dorlar (satraplar) turgan. Ular fors podshosiga

ulkan miqdorda soliqlar(pul va natura holda) to'lashgan. Doro I davrida yagona tanga pul birligi – 8,4 g oltin og'irligidagi doriq joriy qilingan. Sikl (1/20 doriq) mayda kumush tanga vazifasini o'tagan. Forslar ko'pgina fi-nikiy va yunon shaharlariga muxtoriyat berib, ayrim mamlakatlarda (mas, Kilikiya, Sug'diyona va boshqalar) mahalliy shoxlar va hokimlar sulolasini saqlab qolganlar, ibodatxonalarni soliq va to'lovlardan ozod etganlar. Fors shohlari, ularning qon-qarindoshlari, satraplar va amaldorlar Eron, Kichik Osiyo, Bobil, Misr va boshqa mamlakatlarda qullar mehnatiga asoslangan katta xo'jaliklarga ega bo'lishgan. Axomaniylar davlati barqaror iqtisodiy asosga ega bo'lmagani tufayli beqaror harbiy-ma'muriy birlashma edi, u faqatgina qurol kuchi yordami bilangina turli xalqlarni davlat tarkibida tutib tu-rishga asoslangandi.

Forslar 550 yil Midiyani egallab keyingi uch yil mo-baynida sobiq Midiya davlati tarkibiga kirgan mamlakatlarni bosib olganlar, 546 yil esa Lidiya va Kichik Osiyodagi yunon shaharlarini zabt etganlar. 545–539 yillar oralig'ida Kichik Osiyoning katta qismi, 538 yilda Bobil, 525 yilda Misr, 519–512 yillar oralig'ida Egey dengizidagi orollar, Frakiya, Makedoniya va Hindistonning shimolig'arbiy qismi bo'ysundirilgan. Kir II Parfiya Baqtriya Marg'iyonani bosib oldi. Mil avv 530-yilda massagetlarga muvofaqiyatsiz yurish qildi va o'limiga sabab bo'ldi. Ahamoniylar podsholigi satraplari, shu jumladan O'rta Osiyo satraplari pul soliqlaridan tashqari natura shaklida ham o'lpon to'lashlari shart bo'lgan. Bu haqda, Doro I ning Suzdagi saroy qurilishi uchun Baqtriyadan oltin, Sug'diyonadan lojuvard kumush titrat, Xorazmdan yarqirama rangdor toshlar keltirilgani tarixdan ma'lum. O'rta Osiyoning janubiy viloyatlari Iskandar Zulqaynar tomonidan bosib olingach, hamda Salavkiylar va Yunon-Baqtriya podsholigi tarkibiga kirgach, bu hududda ellinistik dunyoga xos xususiyatlar tashkil topgan. Bu davlatlar boshqaruvi va davlat idoralari haqidagi ma'lumotlarni keyingi mavzularimizda bayon qilamiz. Asosiy mezonlar: qonun, shartnoma: Safa-Isfaxoniy qayd etganidek, “qonun tushunchasi zardushtiylikning eng ilk bosqichlarida uning muhim qismi bo'lgan

XULOSA

Xulosa qilib aytganda Eronliklarning qadimgi ajdodlari dastlab tog`-u tosh, suv, daraxt va har xil hayvonlarni ulug`laganlar. Tabaqaviy jamiyat davlatlar tashkil topishi munosabati, xo'jalikning rivojlana borishi natijasida e'tiqodda ham o`zgarishlar sodir bo`la boshlagan. Xususan elamliklar Pinker degan xudolar onasini ulug`lab, unga e'tiqod qilganlar. Ularda Inshushinak Suza shahri homiysi yer osti xudosi bo'lgan. Naxunt esa quyosh va adolat xudosi hisoblangan. Eronning ko`p joylarida totemizm, fetishizm kabi ibtidoiy din shakllari uzoq vaqtgacha saqlanib qolgan edi. Midiya podshosi Astiag davrida zardushtiylik keng tarqala boshlaydi. Bu dinning asoschisi Zardusht bo`lib, din shu kishining nomi bilan *zardushtiylik* deb atalgan. Zardushtiylik dini kitobi «Avesto» bo`lib, unda Eron va Turonda yashagan xalqlarning tarixi,

xo`jaligi, diniy e`tiqodi va madaniyati haqida ko`p ma`lumotlar bor. Eron xalqlari Misr, Babil, Elam xalqlari madaniyatidan bahramand bo`lib, o`zlariga xos madaniyat yaratganlar. Bu dinda Axuramazda yaxshilik, haqiqat va odillik xudosi hisoblangan. Axra-Manyu esa zulmat, o`lim va yomonlik keltiruvchi xudo bo`lgan ekan. Eroniylar e`tiqodiga ko`ra bu ikki xudo o`rtasida kurash davom etgan. Eroniylar Mitra degan quyosh, Anaxita degan suv va hosildorlik shuningdek, yorug`lik, oy va shamol xudolariga e`tiqod qilganlar. Eron shohi Kserks diniy islohot o`tkazib mayda xudolar, ma`budalar va dev-parilarga e`tiqod qilishni taqiqlagan. Axuramazda eronliklarning birdan-bir samoviy tangrisi deb e`lon qilingan.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Arxeologlar hikoya qiladi. To`plam. Toshkent, 1974.
2. Arsixovskiy A. Arxeologiya asoslari. Toshkent, 1970.
3. Askarov A, Albaum L. Poseleniye Kuchuktepa. Tashkent, 1970.
4. Borisovskiy A.I. Drevneysheye proshloye chelovechestva. Moskva. Nauka, 1980.
5. Kabirov J, Sagdullayev A. O`rta Osiyo arxeologiyasi. Toshkent, 1990.
6. Muhammadjonov A. Qadimgi Buxoro. Toshkent, 1991.
7. Okladnikov A.P. Paleolit i mezolit Sredney Azii. Vkn. Srednyaya Aziya v epoxu kamnya i bronzi. M. - L., 1966.